

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας
Διευθυντοῦ τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου

ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ

ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ Η ΣΥΜΠΑΘΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΟΙΚΤΟΣ¹

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Λέγοντες *κοινωνικά συναισθήματα* νοοῦμεν τὰ γεννώμενα ἐκ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀναστροφῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐκ τῆς ἀμοιβαίας αὐτῶν ἐπιδράσεως.

Τοιαῦτα συναισθήματα εἶναι τὰ ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς ἐκδηλούμενα, τὰ πρὸς τοὺς ἕξω τῆς οἰκογενείας συναισθήματα φιλίας, συναδελφώσεως, ἢ συνειδήσεως τῆς ἐνότητος μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ συνόλου, ἢ φιλοπατρίας· τὰ τῆς ἐκτιμήσεως ἢ ἀγάπης ἢ συμπαθείας ἢ οἴκτου, τὸ ἐπὶ τῇ παρ' ἄξιαν εὐτυχίᾳ τῶν ἄλλων δυσμενὲς συναισθημα τῆς *νεμέσεως*, ἢ ἀντιπάθεια ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφάς της, ὁ φθόνος, ἡ ζηλοτυπία, τὸ μῖσος καὶ ἡ ἐπιχαιρεκακία, *συμπαθητικά* καὶ *ἀντιπαθητικά* συναισθήματα.

Ἡ σπουδαιότης τῶν συμπαθητικῶν συναισθημάτων εἶναι μεγίστη, διότι ταῦτα συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἠθικὴν καθόλου προαγωγὴν καὶ εὐδαιμονίαν τῶν ἀτόμων καὶ τῆς κοινωνίας καὶ τὴν στενοτέραν αὐτῶν σύνδεσιν καὶ συνεργασίαν πρὸς πρόοδον τῶν κοινωνικῶν ἰδρυμάτων καὶ τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ.

Ἐκ πάντων δὲ τῶν συναισθημάτων τούτων πρωταρχικὴν θέσιν κατέχουσι τὰ ἐν τῇ *οἰκογενείᾳ* βλαστάνοντα καὶ ἀναπτυσσόμενα συναισθήματα, ἀφ' ὧν ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας ἐκχέονται ἕξω αὐτῆς πρὸς ἄλλα πρόσωπα τῆς αὐτῆς κοινότητος, τοῦ αὐτοῦ ἢ ἄλλου ἔθνους, τῆς αὐτῆς φυλῆς ἢ θρησκείας, ἔτι δὲ πρὸς ζῶα καὶ φυτὰ καὶ ἄψυχα εἰσέτι ἀντικείμενα.

Γενῶνται δὲ τὰ οἰκογενειακὰ συναισθήματα ἐκ διαφορῶν λόγων. Οὕτως ἡ μεταξὺ ἀδελφῶν ἀγάπη γεννᾶται ἐκ τῆς συμβιώσεως καὶ ἀμοιβαίας καὶ

1. Χάριτας ὁμολογοῦμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν βοήθον τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου διδάκτορα τῆς Φιλοσοφίας κυρίαν Ἀ. Γκαρμάτη - Θεοδοροπούλου διὰ τὴν συμβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν διεκπεραίωσιν τῆς ἐρεῦνης ταύτης.

παντοίας ἐξυπηρετήσεως ὕλικῆς ἢ ἠθικῆς καὶ τῆς ἀπ' ἀλλήλων ἐξαρτήσεως. Εἰς τοῦτο δὲ συμβάλλει ἡ ὁρμὴ τῆς αὐτοσυντηρησίας, τὸ κοινωνικὸν ἔνστικτον, ἡ μίμησις, ἡ ἐπιβολὴ καὶ ἄμιλλα, αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ προτερήματα τῶν ἀδελφῶν, ἡ ἀγάπη τῶν γονέων μεταξύ των καὶ ἡ πρὸς τὰ τέκνα ἐξ ἴσου ἀγάπη καὶ στοργή, τέλος αἱ καλλιεργούμεναι θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις.

Τὰ οἰκογενειακὰ συναισθήματα εἶναι περισσότερον διαρκῆ, ἰδίᾳ τὰ πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ δὴ τὰ πρὸς τὴν μητέρα συναισθήματα ἀγάπης καὶ τῆς διὰ σύμπαντος τοῦ βίου εὐγνωμοσύνης τῶν τέκνων πρὸς αὐτὴν καὶ τ' ἀνάπαλιν τῆς ἀγάπης τῆς μητρὸς καὶ τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα αὐτῶν.

Συμπαθητικὰ συναισθήματα. Ὅταν λυπώμεθα διὰ τὴν δυστυχίαν τῶν ἄλλων καὶ χαίρωμεν διὰ τὴν εὐτυχίαν αὐτῶν, διακείμεθα συμπαθῶς πρὸς αὐτοὺς καὶ τὰ συναισθήματα ταῦτα ὀνομάζομεν *συμπαθητικὰ*. Ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ εὐτυχίᾳ τῶν ἄλλων καὶ ἡ λύπη ἐπὶ τῇ δυστυχίᾳ αὐτῶν εἶναι ἀνάλογος τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης. Εἶναι δὲ ἡ συμπάθεια τὸ θεϊότατον πάθος τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας μετὰ τὴν ἀγάπην, τῆς ὁποίας ἡ συναίσθησις κατὰ τὸν Codwin εἶναι ἡ μεγαλυτέρα ἡδονή, ἥς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπιδεκτικός. Ἐκδηλοῦνται δὲ τὰ συναισθήματα ταῦτα ὡς εὐαρέστησις ἐκ παρασχεθείσης βοηθείας εἰς πάσχοντα, ὡς συμμετοχὴ εἰς τὰς χαρὰς καὶ λύπας του, ὡς εὐγνωμοσύνη ἐκ μέρους τοῦ βοηθουμένου ἀλλὰ καὶ ὡς μεγίστη χαρὰ τοῦ δυναμένου νὰ βοηθήσῃ τὸν συνάνθρωπόν του.

Ἡ συμπάθεια μεταξύ γονέων καὶ τέκνων ὀνομάζεται *φιλοστοργία*, ἡ μεταξύ ἀδελφῶν *φιλαδελφία*, ἡ μεταξύ δὲ ἀνηκόντων εἰς τὸ αὐτὸ ἔθνος *φιλοπατρία*. Τὰ συναισθήματα ταῦτα μετὰ τοῦ αὐτοσυναισθήματος γίνονται ἡ βάσις καὶ τὸ θεμέλιον τῆς ἠθικῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκ τῆς συμπαθείας προέρχονται αἱ δύο μεγάλαι κοινωνικαὶ ἀρεταί, ἡ ἰσόνομος δικαιοσύνη καὶ ἡ ἐλεήμων ἀγαθότης. Τὸ ἰσχυρότερον τῶν συμπαθητικῶν συναισθημάτων εἶναι τὸ *οἰκογενειακόν*, καὶ δὴ ἡ πρὸς τὰ τέκνα *στοργὴ τῶν γονέων*, ἡ βάσιν ἔχουσα τὸ μητρικὸν ἔνστικτον. Ἐκ τῆς πρὸς τὰ τέκνα στοργῆς ἐπεκτείνεται ἡ συμπάθεια πρὸς τοὺς οἰκείους καὶ ἐκ τῆς φιλαδελφίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἀγάπης γεννᾶται ἡ φιλία πρὸς τοὺς ἄλλους, τὸ ἱερὸν συναίσθημα τὸ βασιζόμενον ἐπὶ τοῦ ἐνστίκτου πρὸς ἐπικοινωνίαν, τῆς ἀμοιβαίας ἐκτιμήσεως καὶ τοῦ σεβασμοῦ, τῆς εὐγνωμοσύνης, ἅτινα εἶναι τὰ μόνα στερεὰ θεμέλια σταθερᾶς καὶ ἐλικρινοῦς φιλίας.

Ὁ *οἶκτος* εἶναι συγγενὲς συναίσθημα πρὸς τὴν συμπάθειαν, πλὴν διαφέρει ταύτης, διότι ἡ συμπάθεια, ὡς ἡ λέξις δηλοῖ, προϋποθέτει βαθμὸν τινα ἰσότητος, καλωσύνης καὶ ἐνώσεως. Συμπαθοῦμέν τινα καὶ ἐπὶ τῇ χαρᾷ καὶ ἐπὶ τῇ λύπῃ του, ἐπὶ εὐαρεστήσει καὶ ἐπὶ πόνῳ, ἐν ᾧ τοῦναντίον *οἰκτιζόμεν* μόνον τοὺς ὑποφέροντας ἢ εὐρισκομένους εἰς ἀνάγκην. Οὕτω δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν συμπάθειαν πρὸς ἕνα γίγαντα ἀγωνιζόμενον ἢ πρὸς τοὺς θριάμβους τῶν κατακτητῶν, ἐν ᾧ αἰσθανόμεθα οἶκτον πρὸς τὸν αἰχμάλωτον

ἢ τὸν ἐσκλαβωμένον. Ὅρίζεται δὲ ὁ οἶκος ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς «λύπη τις ἐπὶ φαινομένῳ κακῷ φθαρτικῷ ἢ λυπηρῷ τοῦ ἀναξίου τυγχάνειν ὃ κἂν αὐτὸς προσδοκῇσιν ἂν παθεῖν ἢ τῶν αὐτοῦ τινα καὶ τοῦτο διὰ πλησίον φαίνεται»¹. Προκαλοῦσι δὲ τὸν οἶκτον «ὅσα τῶν λυπηρῶν καὶ ὀδυνηρῶν φθαρτικά καὶ ὅσα ἀναιρετικά καὶ ὅσων ἡ τύχη αἰτία κακοῦ μέγεθος ἐχόντων»². Διὰ τὴν στενήν, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη, συγγένειαν τοῦ οἴκτου καὶ τῆς συμπαθείας ἀμφότερα τὰ συναισθήματα ὁμοῦ ἡρυνήθησαν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ὅμως γίνεται ἐμφανὲς ἡ διάκρισις.

Πειραματικῶς ἐμελέτησαν τὴν συμπάθειαν, ἀγάπην καὶ τρυφερότητα ὁ E. Berne, ὁ D. S. Thomas ἐπὶ παιδίων, ἐν Ἑλλάδι δὲ μακρὰν ἔρουναν διεξήγαγεν ὁ ἄλλοτε βοηθὸς τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης διδάκτωρ κ. Ἀθαν. Παπακωνσταντίνου, ὅστις ἡρέυνησε τὸ συμπαθητικὸν συναισθημα εἰς πολλὰς αὐτοῦ ἐκδηλώσεις ἐπὶ τῶν ἐφήβων.

ΗΜΕΤΕΡΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

Ἵνα ἐλέγξωμεν πῶς ἔχουσι τὰ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συμπαθητικῶν συναισθημάτων κατὰ τὰς ἡλικίας καὶ τὰ φύλα, τὰ κύρια αἷτια τὰ προκαλοῦντα τὰ συναισθήματα ταῦτα καὶ εἰδικώτερον ἵνα ἐρευνήσωμεν τὰ κατὰ τὸν οἶκτον, ὅστις ἐλάχιστα ἔχει μέχρι σήμερον ἐρευνηθῇ, διεξηγῶμεν μακρὰν σχετικῶς ἔρουναν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ψυχολογικῷ Ἐργαστηρίῳ, ἥτις θὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀπαρχὴ ἄλλων μακροτέρων ἐρευνῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπεκταθῶσιν εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῶν κοινωνικῶν συναισθημάτων.

Μέθοδος. Ἐν τῇ ἐρεύνῃ ἡμῶν ταύτῃ ἐχρησιμοποίησαμεν τὴν μέθοδον τῶν *ψυχολογικῶν ἐρωτηματολογίων* καὶ *ἄλλων κριτηρίων*, ἧς εἶδη εἶναι α) ἡ μέθοδος τοῦ *ἐλευθέρου συνειρμοῦ*, ἥτις κυρίως ἐφαρμόζεται ἐπὶ *ψυχικῶν ἀνωμαλιῶν*, β) ἡ τῆς *συμπληρώσεως* ἐλλιπῶν προτάσεων, γ) ἡ τῆς *ἐκλογῆς* μεταξὺ πολλῶν περιπτώσεων ἢ μεταξὺ τῶν *ναὶ* καὶ *οὐκ*, καὶ δ) ἡ τῆς *ἀπαντήσεως* εἰς πλήρεις ἐρωτήσεις. Τὴν μέθοδον ταύτην ἐχρησιμοποίησαμεν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς μεθόδους παρατηρήσεως, ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῶν *ψυχικῶν* τούτων φαινομένων, ἵνα οὕτω συμπληρώσωμεν τὰς κατ' αὐτὴν τυχόν ὑπαρχούσας ἐλλείψεις.

Κριτήρια. Κριτήριον μετεχειρίσθημεν τὸ ὑφ' ἡμῶν καταρτισθὲν ἀναφερόμενον εἰς τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν οἶκτον οὐ μόνον πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς συγγενεῖς, ἀλλὰ καὶ τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς φίλους, τὴν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ τοὺς ἀγνώστους, τοὺς ἐχθρούς, τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, ἔτι δὲ πρὸς

1. Ρητ. Β 8, 1385 β. 14 - 17.

2. Αὐτ. 1388, α 10 - 14.

ὄλους τοὺς συνανθρώπους ἡμῶν. Ἐν ὅλῳ τὸ κριτήριον ἡμῶν, παρατιθέμενον ἐνταῦθα, περιλαμβάνει ἐξήκοντα πέντε (65) ἐπὶ μέρους ἐρωτήσεις, δι' ὧν ἐλέγχονται καὶ τὰ αἷτια τὰ προκαλοῦντα τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν οἶκτον καὶ ὁ χρόνος τῆς διαρκείας τῶν τοιούτων συναισθημάτων καὶ οἱ λόγοι τῆς τυχόν μετατροπῆς αὐτῶν εἰς ἀδιαφορίαν ἢ εἰς ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ

Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
ΚΡΙΤΗΡΙΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΣΥΜΠΑΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΤΟΥ

Ὄνομα..... Οἶκον. κατάστασις.....
Ἡλικία : ἐτ..... μ..... Παίδευσις.....
Διεύθυνσις..... Φῶλον.....

Α'

1. Ποῖα πράγματα, ποὺ συμβαίνουν εἰς τοὺς **γονεῖς** σου, σὲ κάνουν συνήθως νὰ λυπᾶσαι πολὺ ;
2. Πῶς ἐκδηλώνεις τὴ λύπη σου αὐτὴ καὶ τὴ συμπάθειά σου ; Τί κάνεις γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃς ;
3. Ἐπειτα ἀπὸ πόσον χρόνον σοῦ φεύγει συνήθως ἡ λύπη αὐτὴ ;
4. Μήπως συμβαίνει κάποτε νὰ χαίρεσαι γιὰ κάτι, ποὺ ἔπαθαν οἱ γονεῖς σου, ἀντὶ νὰ λυπᾶσαι ; πότε ;
5. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτὰ ποὺ ἐλυπήθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἐλεεινολογῇς τὸν ἑαυτό σου, διότι ἐλυπήθης ; πότε ;
6. Ποῖον ἀπὸ τοὺς γονεῖς σου λυπᾶσαι περισσότερο ; τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα σου ;

Β'

7. Ποῖα πράγματα, ποὺ συμβαίνουν εἰς τοὺς **διδασκάλους** σου, σὲ κάνουν συνήθως νὰ λυπᾶσαι πολὺ ;
 8. Πῶς ἐκδηλώνεις τὴ λύπη σου αὐτὴ καὶ τὴ συμπάθειά σου ; Τί κάνεις γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃς ;
 9. Ἐπειτα ἀπὸ πόσο χρόνο συνήθως σοῦ φεύγει ἡ λύπη σου αὐτή ;
 10. Μήπως συμβαίνει κάποτε νὰ χαίρεσαι γιὰ κάτι, ποὺ ἔπαθαν οἱ διδάσκαλοί σου ἀντὶ νὰ λυπᾶσαι ; πότε ;
- γιατί ;

11. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτά, πὺ ἐλυπήθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἐλεεινολογῇς τὸν ἑαυτό σου, διότι ἐλυπήθης ; πότε ;

γιατί ;

12. Ποιοὺς ἀπὸ τοὺς διδασκάλους σου λυπᾶσαι περισσότερο, τοὺς ἄνδρας ἢ τὰς γυναῖκας ; γιατί ;

Γ'

13. Ποιὰ πράγματα, πὺ συμβαίνουν εἰς τοὺς *συγγενεῖς* σου σὲ κάνουν συνήθως νὰ λυπᾶσαι πολύ ;

14. Πῶς δείχνεις τὴ λύπη σου αὐτὴ ἢ τί κάνεις γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃς ;

15. Ἐπειτα ἀπὸ πόσον χρόνον συνήθως σοῦ φεύγει ἡ λύπη σου αὐτή ;

16. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε νὰ χαίρεσαι γιὰ κάτι πὺ ἔπαθαν οἱ συγγενεῖς σου ἀντὶ νὰ λυπᾶσαι ; πότε ;

γιατί ;

17. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτά πὺ ἐλυπήθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἐλεεινολογῇς τὸν ἑαυτόν σου, διότι ἐλυπήθης ; πότε ;

γιατί ;

18. Ποιοὺς ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς σου λυπᾶσαι περισσότερο ; θεῖον, θεῖαν, παποῦν κλπ.

Δ'

19. Ποιὰ πράγματα, πὺ συμβαίνουν εἰς τοὺς *φίλους* σου, σὲ κάνουν νὰ λυπᾶσαι πολύ ;

20. Πῶς δείχνεις τὴ λύπη σου αὐτὴ καὶ τὴ συμπάθειά σου ἢ τί κάνεις γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃς ;

21. Ἐπειτα ἀπὸ πόσον χρόνον σοῦ φεύγει συνήθως ἡ λύπη σου αὐτή ;

22. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε νὰ χαίρεσαι γιὰ κάτι, πὺ ἔπαθαν οἱ φίλοι σου, ἀντὶ νὰ λυπᾶσαι ; πότε ;

γιατί ;

23. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτά, πὺ ἐλυπήθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἐλεεινολογῇς τὸν ἑαυτόν σου, διότι ἐλυπήθης ; πότε ;

γιατί ;

24. Ποιοὺς ἀπὸ τοὺς φίλους σου λυπᾶσαι περισσότερο ; τοὺς ἄνδρας ἢ τὰς γυναῖκας ; γιατί ;

Ε'

25. Ποιὰ πράγματα, πὺ συμβαίνουν εἰς *ἀγνώστους* σου ἀνθρώπους, σὲ κάνουν νὰ λυπᾶσαι πολύ ;

26. Πῶς δείχνεις τὴ λύπη σου αὐτὴ ἢ τί κάνεις γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσης ;

27. Ἐπειτα ἀπὸ πόσον χρόνον συνήθως σοῦ φεύγει ἡ λύπη σου αὐτὴ ;

28. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε νὰ χαίρεσαι γιὰ κάτι, πὺν ἔπαθαν οἱ ἄγνωστοί σου αὐτοὶ ἄνθρωποι, ἀντὶ νὰ λυπᾶσαι ;
 πότε ; γιὰτί ;

29. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτά, πὺν ἔλυπήθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἑλεεινολογῇς τὸν ἑαυτόν σου, διότι ἔλυπήθης ;
 πότε ; γιὰτί ;

30. Ποιοὺς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς λυπᾶσαι περισσότερον ; τοὺς ἄνδρας ἢ τὰς γυναῖκας ; τὰ παιδιὰ ἢ τοὺς γέροντας
 γιὰτί ;

Γ'

31. Ποιὰ πράγματα πὺν συμβαίνουν σὲ **παιδιὰ** σὲ κάνουν νὰ λυπᾶσαι πολὺ ;

32. Πῶς δείχνεις τὴ λύπη σου αὐτὴ ἢ τί κάνεις γιὰ νὰ τὰ βοηθήσης ;

33. Ἐπειτα ἀπὸ πόσον χρόνον σοῦ φεύγει συνήθως ἡ λύπη σου αὐτὴ ;

34. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε νὰ χαίρεσαι γιὰ κάτι, πὺν ἔπαθαν τὰ παιδιὰ αὐτά, ἀντὶ νὰ λυπᾶσαι ;
 πότε ; γιὰτί ;

35. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτά, πὺν ἔλυπήθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἑλεεινολογῇς τὸν ἑαυτόν σου, διότι ἔλυπήθης ;
 πότε ; γιὰτί ;

36. Ποιὰ ἀπὸ τὰ παιδιὰ λυπᾶσαι περισσότερον ; τὰ ἀγόρια ἢ τὰ κορίτσια ;
 γιὰτί ;

Ζ'

37. Ποιὰ πράγματα, πὺν συμβαίνουν εἰς τοὺς **ἐχθρούς** σου, σὲ κάνουν νὰ λυπᾶσαι πολὺ ;

38. Πῶς δείχνεις τὴ λύπη σου αὐτὴ ἢ τί κάνεις γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσης ;

39. Ἐπειτα ἀπὸ πόσον χρόνον συνήθως σοῦ φεύγει ἡ λύπη σου αὐτὴ ;

40. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε νὰ χαίρεσαι γιὰ κάτι, πὺν ἔπαθαν οἱ ἐχθροί σου, ἀντὶ νὰ λυπᾶσαι ;
 πότε ; γιὰτί ;

41. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτά, πού ἐλυπήθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἐλεεινολογῇς τὸν ἑαυτὸν σου, διότι ἐλυπήθης ;..... πότε ;

γιατί ;

42. Ποιοὺς ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς σου λυπᾶσαι περισσότερον ; τοὺς ἄνδρας ἢ τὰς γυναῖκας ;..... τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἔθνους ἢ τοῦ ἑαυτοῦ σου ;

..... γιατί ;

Η'

43. Ποιὰ πράγματα ἀπ' ὅσα συμβαίνουν εἰς τὰ ζῶα σὲ κάνουν νὰ λυπᾶσαι πολὺ ;

44. Πῶς δείχνεις τὴ λύπη σου αὐτὴ ἢ τί κάνεις γιὰ νὰ τὰ βοηθήσης ;

45. Ἐπειτα ἀπὸ πόσον χρόνον συνήθως σοῦ φεύγει ἡ λύπη σου αὐτὴ ;

46. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε νὰ χαίρεσαι γιὰ κάτι, πού ἔπαθαν τὰ ζῶα αὐτά, ἂντὶ νὰ λυπᾶσαι ;..... πότε ;

γιατί ;

47. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτά, πού ἐλυπήθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἐλεεινολογῇς τὸν ἑαυτὸν σου, διότι ἐλυπήθης ;..... πότε ;

γιατί ;

48. Ποιὰ ἀπὸ τὰ ζῶα λυπᾶσαι περισσότερο ;

γιατί ;

Θ'

49. Ποιὰ πράγματα, πού συμβαίνουν στὰ δένδρα ἢ γενικῶς στὰ φυτά, σὲ κάνουν νὰ λυπᾶσαι πολὺ ;

50. Πῶς δείχνεις τὴ λύπη σου αὐτὴ ἢ τί κάνεις γιὰ νὰ τὰ βοηθήσης ;

51. Ἐπειτα ἀπὸ πόσον χρόνον συνήθως σοῦ φεύγει ἡ λύπη σου αὐτὴ ;

52. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε νὰ χαίρεσαι γιὰ κάτι, πού ἔπαθαν τὰ φυτά αὐτά, ἂντὶ νὰ λυπᾶσαι ;..... πότε ;

γιατί ;

53. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτά, πού ἐλυπήθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἐλεεινολογῇς τὸν ἑαυτὸν σου, διότι ἐλυπήθης ;..... πότε ;

γιατί ;

54. Ποιὰ ἀπὸ τὰ φυτά λυπᾶσαι περισσότερο ;

I'

55. Ποιὰ πράγματα, ποὺ συμβαίνουν *στὴ ζωὴ σου ἐξ αἰτίας σου*, σὲ κάνουν συνήθως νὰ λυπᾶσαι καὶ νὰ συμπονῇς τὸν ἑαυτὸν σου ;

56. Τί κάνεις γιὰ νὰ βοηθήσῃς τὸν ἑαυτὸν σου, ὅταν διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὑποφέρῃς ;

57. Ἐπειτα ἀπὸ πόσον χρόνον σοῦ φεύγει συνήθως ἡ λύπη σου αὐτή ;

58. Μήπως κάποτε σοῦ συμβαίνει νὰ χαίρεσαι, γι' αὐτὸ ποὺ ἔπαθες, ἀντὶ νὰ λυπᾶσαι ; πότε ;

γιατί ;

59. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτά, ποὺ ἔλυπῃθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἐλεεινολογῇς τὸν ἑαυτὸν σου, διότι τὸν ἔλυπῃθης ; πότε ;

γιατί ;

IA'

60. Ποιὰ πράγματα, ποὺ συμβαίνουν εἰς *ἄλλας χώρας ἢ ἄλλων ἐθνῶν λαούς*, σὲ κάνουν νὰ λυπᾶσαι πολὺ ;

61. Πῶς δείχνεις τὴ λύπη σου αὐτὴ ἢ τί κάνεις γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃς ;

62. Ἐπειτα ἀπὸ πόσον χρόνον συνήθως σοῦ φεύγει ἡ λύπη σου αὐτή ;

63. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε νὰ χαίρεσαι γιὰ κάτι, ποὺ ἔπαθαν οἱ λαοὶ αὐτοί, ἀντὶ νὰ λυπᾶσαι ; πότε ;

γιατί ;

64. Μήπως σοῦ συμβαίνει κάποτε γιὰ τὰ Ἕθνη αὐτά, ποὺ ἔλυπῃθης, ὅταν ἔπειτα τὰ συλλογισθῇς, νὰ γελᾷς ἢ νὰ ἐλεεινολογῇς τὸν ἑαυτὸν σου, διότι ἔλυπῃθης ; πότε ;

γιατί ;

65. Ποιᾶς φυλῆς ἀνθρώπους λυπᾶσαι περισσότερο ; (λευκοὺς ; μαύρους ; κιτρίνους ; Ἰνδικῆς φυλῆς ; μαλαίους ;)

γιατί ;

Δηλῶ μὲ τὸν λόγον τῆς τιμῆς μου ὅτι εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτὴν ἀπήντησα εἰλικρινῶς καὶ ἐντίμως ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν.

*
* *

Ὑποκείμενα. Ὡς ὑποκείμενα τῶν πειραμάτων ἡμῶν τούτων ἐχρησιμοποιήσαμεν ἑπτακόσια (700) ἐν ὄλῳ, ἄρρενα καὶ θήλεα, ἡλικίας 5 - 23 ἐτῶν, ἐπεξετείναμεν δὲ τὴν ἔρευναν ἡμῶν καὶ ἐπὶ ἀριθμοῦ τινος ὑποκειμένων

μεγαλειτέρας ἡλικίας. Ἦσαν δὲ τὰ Ὑ. ταῦτα μαθηταὶ καὶ μαθήτριάι νηπιαγωγείων καὶ σχολείων Στοιχειώδους καὶ Μέσης Ἐκπαίδευσως, ἔτι δὲ φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διαφόρων Σχολῶν, ἀκόμη δὲ καὶ ἄτομα στερούμενα ἀνωτέρας μορφώσεως. Τὰ ὑποκείμενα ταῦτα, ἅτινα προήρχοντο ἐκ διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων, λαμβάνοντες κυρίως ὑπ' ὅψιν τὸ ἐπάγγελμα τῶν γονέων, τὴν μόρφωσιν αὐτῶν, τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, διεκρίναμεν εἰς τρεῖς τάξεις : τὰ ἀπολύτως εὐπορα, τὰ μετρίως οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ τὰ ἄπορα, ἐπίσης τὰ διαβιούντα εἰς ἀνώτερον, εἰς μέσον, καὶ εἰς κατώτερον κοινωνικὸν περιβάλλον. Εἰς τὴν τοιαύτην διάκρισιν ἐλάβομεν ὑπ' ὅψιν τὸ ἐπάγγελμα τῶν γονέων, τὴν ιδιοκτησίαν ἢ μὴ, τὴν μόρφωσιν αὐτῶν, καὶ τὸ σχολεῖον, εἰς ὃ ἐφοίτων τὰ Ὑποκείμενα.

Τὰς ἀπαντήσεις τῶν Ὑ. τούτων κατεχωρίσαμεν ἀναλόγως τοῦ ἐρευνητοῦ ἐκάστοτε θέματος, καὶ τελικῶς κατετάξαμεν ταύτας κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ἔξ οὗ διὰ τῆς ἀναγωγῆς εἰς ποσοστὸν τῶν ἀπαντήσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ αἷτια τὰ προκαλοῦντα τὴν συμπάθειαν ἢ τὸν οἶκτον, συνηγάγομεν : α) τὸν τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων τούτων β) τὸν χρόνον τῆς διαρκείας αὐτῶν γ) τὸ ποσοστὸν τῆς τυχόν ὑπαρχούσης ἐπιχαιρεκακίας ἢ τῆς μετανόιας διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν συμπάθειαν πρὸς δὲ τούτοις συνηγάγομεν καὶ τὸ ποσοστὸν τῆς προτιμήσεως ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς συμπαθείας τοῦ ἐτέρου τῶν γονέων, τοῦ ἐτέρου τῶν δύο φύλων προκειμένου περὶ συμπαθείας πρὸς τοὺς διδασκάλους ἢ τοὺς φίλους, τοὺς συγγενεῖς ἢ τοὺς ἀγνώστους, τῶν νηπίων, παιδίων ἢ γερόντων, τῶν ἐχθρῶν τῶν ἀτομικῶν ἢ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος, καὶ τὸ ποσοστὸν τῆς ἐκδηλώσεως συμπαθείας καὶ οἴκτου προκειμένου περὶ ἀνθρώπων ἄλλων ἐθνικοτήτων ἢ ἄλλων φυλῶν.

Τὰ πορίσματα ἡμῶν ταῦτα περιελάβομεν τελικῶς εἰς πίνακας, ἔξ ὧν ἐμφαίνεται καὶ τὸ ποσοστὸν τῆς ἐκδηλώσεως τῆς συμπαθείας καὶ τοῦ οἴκτου διὰ τῶν διαφόρων τούτων ἐρωτήσεων κατὰ τὰς ἡλικίας καὶ τὰ φύλα, ἔτι δὲ κατὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν (5 - 12 ἐτῶν), τὴν ἐφηβικὴν (13 - 18) ἐτῶν, καὶ τὴν ἀνωτέραν ἡλικίαν 19 ἐτῶν καὶ ἄνω.

Τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἀπαντήσεων τῶν Ὑ. τούτων ἠλέγξαμεν μετὰ ἐν ἔτος, δι' ἐπεκτάσεως τῆς ἐρεύνης ἡμῶν ἐπὶ 400 εἰσέτι Ὑποκειμένων, τὰ πορίσματα τῆς ὁποίας, ὥς καὶ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ὑ. ὥς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον θὰ δημοσιεύσωμεν εἰς προσεχῇ ἡμῶν μελέτην.

Ἦδη παρέχομεν τὰ πορίσματα ἡμῶν τὰ ἀναφερόμενα γενικῶς εἰς τὴν πορείαν τῆς συμπαθείας καὶ τοῦ οἴκτου κατὰ τὰς ἡλικίας καὶ τὰ φύλα.

*Πορίσματα συμπαθείας καὶ οἴκτου Α' μέρους ἐρευνῶν.**Α' — Συμπάθεια καὶ οἴκτος πρὸς τοὺς γονεῖς.*

1. Εἰς τὴν ἐρώτησιν 1 τοῦ πρώτου κριτηρίου (Ποῖα πράγματα, ποὺ συμβαίνουν εἰς τοὺς γονεῖς σου, σὲ κάνουν συνήθως νὰ λυπᾶσαι πολύ;) ἐδόθησαν τέσσαρες κύριοι τύποι ἀπαντήσεων· ἤτοι α) ἀσθένεια, γῆρας, θάνατος· β) θλίψις, στεναχωρία· γ) οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι· δ) διχόνοιαι, διαφωνία. Ὑπῆρξαν δὲ καὶ ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις εἰς πολὺ μικρὸν ποσοστὸν, ὥς καὶ παντελὴς ἔλλειψις ἀπαντήσεως. Οὕτως ἡ παιδικὴ ἡλικία (5 — 12 ἐτῶν) ὥς κυρίαν αἰτίαν τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς λύπης καὶ συμπαθείας ὁμολογεῖ τὴν ἀσθένειαν, τὸ γῆρας καὶ τὸν θάνατον (69,2% ἐπὶ τῶν ἀρρένων, 43,2% ἐπὶ τῶν θηλέων), εἰς ἥτινα δὲ βαθμὸν τὴν θλίψιν γενικῶς (9,5% ἐπὶ τῶν ἀρρένων, 34,5% ἐπὶ τῶν θηλέων) καὶ τὰς οἰκονομικὰς δυσχερείας (26,5% ἐπὶ τῶν ἀρρένων, 26% ἐπὶ τῶν θηλέων). Τὸ ποσοστὸν ἐλαττοῦται εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν (ἄρρενα 65%, θήλεα 38%), ὅπου οἱ ἐφηβοὶ προβάλλουσι καὶ ὡς αἰτίας τῆς συμπαθείας τὰς *οἰκονομικὰς δυσχερείας* (ἄρρενα 20,3%, θήλεα 26%), ἔτι δὲ τὴν *διχόνοιαν* καὶ τὴν *διαφωνίαν* μεταξὺ τῶν γονέων τῶν (ἄρρενα 19,6%, θήλεα 17,3%), ἣτις αἰτία ἐλλεῖπει ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας ἡλικίας (19 ἐτῶν καὶ ἄνω) αὐξάνεται σημαντικῶς τὸ ποσοστὸν τῆς λύπης *διὰ οἰκονομικὰς* δυσχερείας (ἄρρενα 41%, θήλεα 26,3%) ἐλαττουμένου αἰσθητῶς τοῦ ποσοστοῦ τῆς λύπης δι' ἀσθένειαν, γῆρας καὶ θάνατον.

Οἱ λόγοι τῆς παρατηρήσεως ταύτης εἶναι προφανεῖς. Ἡ μικρὰ ἡλικία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγκινηθῇ ἐκ τῆς οἰκονομικῆς δυσχερείας τῶν γονέων οὔτε ἐκ τῶν διαφωνιῶν τόσον, ὅσον ἐκ μεγάλων δυστυχημάτων, ὅποτε γίνεται αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψις τῆς περαιτέρω προστασίας τῶν γονέων. Ἡ δὲ αὐξήσις τοῦ ποσοστοῦ τῆς συμπαθείας ἐκ τῶν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν διαφωνιῶν κατὰ μέγα ποσοστὸν, αἵτινες, ὥς ὁμολογοῦσι τὰ πλεῖστα τῶν Ὑ., προέρχονται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν χρημάτων, ὀφείλεται εἰς τὴν σὺν τῷ χρόνῳ ἐπερχομένην παρὰ τοῖς ἀνθρώποις συναίσθησιν τῆς θέσεως τῶν τέκνων ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Τὸ πρᾶγμα ἐλέγχεται ἀκριβέστερον ἐκ τοῦ ὅτι ὀλίγα Ὑ. εὐπορα ἐθεώρησαν αἷτια τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς λύπης τῶν τὴν πτωχείαν ἢ τὴν οἰκονομικὴν δυσχέριαν, ἐν ᾧ ἀντιθέτως παρετηρήθη εἰς μέγαν βαθμὸν παρὰ τοῖς ἀπόροις.

2. Τὰ ἐξετασθέντα Ὑ. τῶν ἡλικιῶν τούτων ὥς πρὸς τὴν ἐρώτησιν 2 (Πῶς ἐκδηλῶνεις τὴν λύπην σου ἢ τί κάνεις διὰ νὰ τοὺς βοηθήσης;) κατὰ μέγα ποσοστὸν ἀπήντησαν διὰ συμμετοχῆς εἰς τὴν λύπην αὐτῶν : α) διὰ λόγων καὶ ἔργων· β) μόνον διὰ λόγων· καὶ γ) εἰς ὀλιγώτερον ποσοστὸν, παθητικῶς μόνον. Τὸ ποσοστὸν διὰ τὸν πρῶτον λόγον αὐξάνεται σὺν τῇ παρόδῳ τῆς ἡλικίας, ἐλαττοῦται δὲ εἰς τὰς δύο ἄλλας περιπτώσεις, ὥς ἐμφαίνεται ἐν τοῖς ἑξῆς :

	Παιδική ηλικία		Ἐφηβική ηλικία		Ἀνωτέρα ηλικία	
	Ἀρρενα	Θήλεα	Ἀρρενα	Θήλεα	Ἀρρενα	Θήλεα
α)	42,0 %	55,5 %	61,3 %	57,6 %	65,3 %	56,2 %
β)	33,2	21,5	27,0	25,6	12,6	17,6
γ)	20,0	22,5	11,3	7,0	11,3	10,3

3. Εἰς τὴν ἐρώτησιν 3 τῆς διαρκείας τῆς λύπης των κατὰ μέγα ποσοτὸν ἀπήντησαν : α) «εὐθὺς ὡς παύσουν νὰ ὑποφέρουν», β) εἰς ὀλιγώτερον ποσοστὸν «μετὰ πολὺν χρόνον» καὶ γ) εἰς ἔτι ὀλιγώτερον «ταχέως, ἀμέσως» οὕτω·

	Παιδική ηλικία		Ἐφηβική ηλικία		Ἀνωτέρα ηλικία	
	Ἀρρενα	Θήλεα	Ἀρρενα	Θήλεα	Ἀρρενα	Θήλεα
α)	37,0 %	36,2 %	51,6 %	56,3 %	51,6 %	54,6 %
β)	18,5	26,5	16,6	19,0	20,3	12,3
γ)	17,2	17,1	17,0	36,3	13,6	11,0

4. Εἰς τὴν ἐρώτησιν 4 τῆς ὑπάρξεως περιπτώσεως, καθ' ἣν χαίρουσι διὰ τὸ εἰς τοὺς γονεῖς συμβαῖνον κακόν, 80 % ἀπήντησαν ἀρνητικῶς καὶ τρόπον τινὰ διαμαρτυρόμενα διὰ τὴν ὑποβαλλομένην ἐρώτησιν, ποσοστὸν 9 % ἀπήντησαν καταφατικῶς, δικαιολογοῦντα τὴν ἀπάντησιν «διὰ νὰ διορθωθοῦν» καὶ αἱ ὑπόλοιποι εἶναι ἀπαντήσεις ἀμφίβολοι ἢ καὶ δὲν παρέχεται οὐδεμία ἀπάντησις.

Παρόμοιον εἶναι τὸ ποσοστὸν καὶ εἰς τὴν ἐρώτησιν 5, τῆς μετανοίας διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν συμπάθειαν, εἰς δὲ τὴν ἐρώτησιν 6, τῆς προτιμήσεως τοῦ ἑτέρου τῶν γονέων ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς συμπαθείας, ἡ ἐφηβικὴ ηλικία γενικῶς συμπονεῖ ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς μᾶλλον ἢ ἡ μικρὰ καὶ ἡ ἀνωτέρα ηλικία, τὰ ἄρρενα τῆς μικρᾶς καὶ ἀνωτέρας ηλικίας μᾶλλον τὴν μητέρα, ἡ δὲ μικρὰ ηλικία γενικῶς, καὶ δὴ τὰ θήλεα, μᾶλλον τὸν πατέρα, ὡς ἐξῆς :

	Παιδική ηλικία		Ἐφηβική ηλικία		Ἀνωτέρα ηλικία	
	Ἀρρενα	Θήλεα	Ἀρρενα	Θήλεα	Ἀρρενα	Θήλεα
Ἀμφοτέρους . . .	27,0 %	27,0 %	55,0 %	53,6 %	32,6 %	40,3 %
Τὴν μητέρα . . .	34,5	15,5	28,3	33,0	51,3	42,0
Τὸν πατέρα . . .	20,0	27,7	17,3	11,0	11,6	15,6

Οἱ λόγοι τῆς ἐνεργοῦ βοηθείας κατὰ τὴν μεγαλειτέραν ηλικίαν, καὶ δὴ

ἐπὶ τῶν ἄρρενων, εἶναι προφανεῖς. Ὅμοίως καὶ τῆς προτιμήσεως τῆς μητρὸς κατὰ τὴν παιδικὴν καὶ τὴν ἀνωτέραν ἡλικίαν.

Β' – Συμπάθεια καὶ οἶκτος πρὸς τοὺς διδασκάλους.

1. Εἰς τὴν ἐρώτησιν 7 κατὰ μέγα ποσοστὸν ἀπήντησαν ἄρρενα καὶ θήλεα, καὶ δὴ τὰ ἄρρενα περισσότερον εἰς τὴν μικρὰν καὶ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, ὅτι αἰτία τῆς λύπης των εἶναι *οἱ θάνατοι, ἀσθένεια, δυστυχήματα* γενικῶς, κατὰ μικρότερον δὲ ποσοστὸν αἰτίαν ὁμολογοῦσι τὴν κακὴν συμπεριφορὰν τῶν μαθητῶν καὶ κηδεμόνων ἐνίοτε πρὸς τοὺς διδασκάλους, ὥς καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῶν διδασκάλων εἰς τὸ ἔργον των, τό τε ἐπιστημονικὸν καὶ τὸ διδακτικόν, ἐν ᾧ ἀντιθέτως αἱ ἀνώτεραι ἡλικίαι θεωροῦσι τοὺς λόγους τούτους, καὶ μάλιστα τὸν δεύτερον ὥς κυρίαν αἰτίαν τῆς λύπης των καὶ συμπαθείας πρὸς τοὺς διδασκάλους των.

2. Ἡ ἐκδήλωσις καὶ ἐνταῦθα τῆς λύπης (ἐρώτ. 8) εἶναι κατὰ σειράν : α) διὰ λόγων καὶ ἔργων, β) παθητικῶς καὶ γ) διὰ συμμετοχῆς μόνον διὰ λόγων. Μικρὸν εἶναι τὸ ποσοστὸν τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῶν ἀμφιβόλων ἀπαντήσεων, ὥς καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀπαντήσεως. Ὁ δὲ *χρόνος τῆς διαρκείας* τῆς λύπης (ἐρώτ. 9) καὶ ἐνταῦθα, ὥς καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς συμπαθείας, εἶναι μικρὸς ἢ μέγας, ἀναλόγως τοῦ δυστυχήματος καὶ παύει εὐθὺς ὥς παύσουν νὰ ὑποφέρουν οἱ διδάσκαλοι (Τὸ ποσοστὸν κατὰ μ.δ. εἶναι 40%). Μικρότερον εἶναι τὸ ποσοστὸν ἐπὶ τῶν ἄλλων περιπτώσεων. Οὕτω

	Παιδικὴ ἡλικία		Ἐφηβικὴ ἡλικία		Ἀνωτέρα ἡλικία	
	ἄρρενα	θήλεα	ἄρρενα	θήλεα	ἄρρενα	θήλεα
1. Εὐθὺς ὥς παύσουν νὰ ὑποφέρουν	36,5	41,0	39,0	45,0	34,0	40,0
2. Ἀμέσως, ταχέως	29,0	15,0	19,5	21,0	25,0	31,0
3. Μετὰ μακρὸν χρόνον	11,5	21,5	11,0	9,5	18,0	2,2
4. Ποτὲ	2,5	6,0	6,0	11,5	7,0	0,7
5. Ἀμφίβολος ἀπάντησις	7,5	11,5	8,0	11,5	7,5	12,0
6. Ἐλλειψις ἀπαντήσεως	10,5	—	6,5	1,0	4,5	9,5

3. Κατὰ μέγα ποσοστὸν καὶ ἐνταῦθα ἄρρενα καὶ θήλεα δὲν χαίρουν (ἐρώτ. 10) ἐπὶ τῷ κακῷ τῶν διδασκάλων καὶ ἰδίως ἡ πρώτη ἡλικία, ὀλιγώτερα ὕ. ἀπαντῶσι καταφατικῶς «ἐὰν τὸ πάθημα πρόκειται νὰ γίνη εἰς αὐτοὺς μάθημα», καὶ ἐλάχιστα ἀπαντῶσι καταφατικῶς «ἀπὸ ἐμπάθειαν».

4. Μικρὸν ἐπίσης εἶναι τὸ ποσοστὸν τῶν ἀμφιβόλων καὶ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ἀπαντήσεως. Οὐδέποτε δὲ μετανοοῦσιν (ἐρώτ. 11) διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν συμπάθειαν κατὰ 70-72% ἐπὶ τῆς μικρᾶς καὶ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας,

εἰς μικρότερον δὲ ποσοστὸν ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας. Προτιμῶσι δὲ (ἐρωτ. 12) ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς συμπαθείας τῶν τὰς γυναῖκας παρὰ τοὺς ἄνδρας καὶ ἰδίως τὰ ἄρρενα τῆς ἐφηβικῆς καὶ τῆς ἀνωτέρας ἡλικίας.

Γ' - Συμπάθεια καὶ οἶκτος πρὸς τοὺς συγγενεῖς.

Εἰς τὰς ἐρωτήσεις 13 - 18 ἀπήντησαν παρομοίως πρὸς τὰς ἐρωτήσεις 1 - 6, ἥτοι καὶ ἐνταῦθα κυρίαν αἰτίαν τῆς ἐκδηλώσεως τῆς συμπαθείας τῶν πρὸς τοὺς συγγενεῖς θεωροῦσιν αἱ μικρότεραι ἡλικίαι τὰ δυστυχήματα καὶ τὰς θλίψεις, αἱ δὲ ἀνώτεραι τὰς οἰκονομικὰς δυσχερείας καὶ διαφωνίας. Καὶ ἡ ἐκδήλωσις τῆς λύπης γίνεται καὶ ἐνταῦθα : α) διὰ λόγων καὶ ἔργων, β) μόνον διὰ λόγων καὶ γ) παθητικῶς, ὁ δὲ χρόνος τῆς διαρκείας τῆς λύπης τῶν μικρῶς ἢ μέγας ἀναλόγως τοῦ δυστυχήματος καὶ τῆς διαρκείας τοῦ πόνου τῶν συγγενῶν. Κατὰ μέγα ποσοστὸν δὲν χαίρουσι διὰ τὸ κακὸν τῶν συγγενῶν, συμπονοῦσι δὲ περισσότερον τὸν ἀπάπον καὶ τὴν μάμμην, τοὺς θεῖους καὶ τὰς θείας, τοὺς στενοὺς συγγενεῖς καὶ ὅλους ἀδιακρίτως.

Δ' - Συμπάθεια καὶ οἶκτος πρὸς τοὺς φίλους.

1. Εἰς τὰς ἐρωτήσεις 19 - 24 τὰ ἐξετασθέντα Ὑ. ἀπήντησαν ὡς ἐξῆς : 49 % ἄρρενα καὶ 58,5 % θήλεα τῆς μικρᾶς ἡλικίας ὅτι αἰτία τῆς λύπης τῶν πρὸς τοὺς φίλους εἶναι ὁ θάνατος, αἱ ἀσθένειαι καὶ τὰ σωματικὰ ἐλαττώματα, εἰς πολὺ μικρότερον δὲ ποσοστὸν τῆς ἐφηβικῆς καὶ ἔτι μικρότερον τῆς ἀνωτέρας ἡλικίας θεωροῦσιν αἰτίαν ταύτης τοὺς λόγους τούτους, ἐν ᾧ κυρίαν αἰτίαν τῆς λύπης τῶν θεωροῦσι τὴν ἀποτυχίαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰς οἰκονομικὰς δυσχερείας.

2. Ὡς πρὸς τοὺς τρόπους τῆς ἐκδηλώσεως τῆς συμπαθείας παρατηροῦμεν καὶ ἐνταῦθα ὅτι τὰ μὲν θήλεα εἰς πάσας τὰς ἡλικίας κατὰ ποσοστὸν 45 - 59 % ἐκδηλώνουσι τὴν λύπην αὐτῶν διὰ λόγων καὶ ἔργων, ἐν ᾧ ἡ διὰ λόγων συμμετοχὴ εἶναι μικρότερα τῆς τῶν ἀντιστοιχῶν ἡλικιῶν τῶν ἀρρένων, εἰς μικρότερον δὲ ποσοστὸν ἐκδηλώνουσι παθητικῶς τὴν λύπην τῶν, καὶ διὰ τὰ ἄρρενα μᾶλλον τῶν θηλέων.

Ὁ χρόνος τῆς διαρκείας εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς λύπης τῶν φίλων κατὰ μέγα ποσοστὸν, καὶ διὰ μεγαλύτερος ἐπὶ τῶν θηλέων κατὰ τὴν ἐφηβικὴν καὶ τὴν ἀνωτέραν ἡλικίαν, παρέρχεται δ' εὐθὺς ὡς παρέρθη τὸ εἰς τοὺς φίλους κακόν, καὶ μάλιστα πολὺ ταχύτερον εἰς τὰς μικρὰς ἡλικίας.

3. Τὰ πλεῖστα τῶν Ὑ., 80 - 85 % ἐπὶ τῆς μικρᾶς ἡλικίας, 74 % ἐπὶ τῆς ἐφηβικῆς καὶ 55 % ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας ἡλικίας, ἀπήντησαν ὅτι οὐδέποτε αἰσθάνονται χαρὰν διὰ τὸ κακὸν τῶν φίλων τῶν, ἡ ἐφηβικὴ καὶ ἡ ἀνωτέρα ἡλικία κατὰ τι ποσοστὸν ἀπήντησε καταφατικῶς, ὑπὸ τὸν ὅρον «ἐὰν πάσχουν δεδι-

καιολογημένως ἢ ἐκ ζηλοτυπίας» καὶ ἄλλο, μικρότερον, ποσοστὸν ἔδωσε ἀμφιβόλους ἀπαντήσεις. Ἐπίσης κατὰ μικρὸν ποσοστὸν δὲν μετανοοῦσι διὰ τὴν πρὸς τοὺς φίλους ἐπιδειχθεῖσαν συμπάθειαν. Προτιμῶσι δ' ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς συμπαθείας τῶν, τὰ μὲν ἄρρενα τοὺς ἄνδρας παρὰ τὰς γυναῖκας, καὶ ἀντιθέτως τὰ θήλεα τὰς γυναῖκας παρὰ τοὺς ἄνδρας, ἐπίσης κατὰ ἱκανὸν ποσοστὸν ἀμφοτέρους, καὶ μάλιστα τὰ θήλεα.

Ε' - Συμπάθεια καὶ οἶκτος πρὸς τοὺς ἀγνώστους.

1. Εἰς τὰς ἐρ. 25 - 30 τὰ 'Υ. ἀπήντησαν ὡς ἑξῆς· Μέγα ποσοστὸν αἰτίαν τῆς λύπης πρὸς τοὺς ἀγνώστους θεωρεῖ τὰ δυστυχήματα καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν ἀναπηρίαν, καὶ μάλιστα αἱ μικρότεραι ἡλικίαι κατὰ μ. ὅ. 60 % , τὰς οἰκονομικὰς δυσχερεῖας 12 % καὶ τὸ ὑπόλοιπον ποσοστὸν εὐρίσκει αἰτίαν λύπης τὰς οἰασδήποτε ἀποτυχίας εἰς τὴν ζωὴν ἢ παρέχει ἀμφιβόλους ἀπαντήσεις.

2. Εἰς δὲ τὸν τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως ὑπάρχει ἡ ἀπάντησις «διὰ λόγων καὶ ἔργων» (42 - 49 %), τὸ δὲ ὑπόλοιπον ποσοστὸν ποικίλλει ἀπὸ τῆς παθητικῆς ἐκδηλώσεως (18 %) μέχρι τῶν ἀμφιβόλων ἀπαντήσεων καὶ τῆς διὰ λόγων μόνον συμμετοχῆς. Ὁ χρόνος τῆς διαρκείας τῆς λύπης καὶ ἐνταῦθα εἶναι μικρότερος ἢ ἐπὶ τῶν προηγουμένων περιπτώσεων ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς γονεῖς, τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους. Πλεῖστα τῶν 'Υ. ἀπήντησαν διὰ τῶν λέξεων «ἀμέσως», ταχέως» κατ' ἀρκετὸν ὅμως ποσοστὸν (12 - 23 %) παύουν νὰ λυποῦνται εὐθὺς ὡς διορθωθῇ ἡ κατάστασις τῶν ἀγνώστων.

3. Μέγα δὲ ποσοστὸν οὐδέποτε χαίρει διὰ τὸ κακὸν τῶν ἀγνώστων, οὐδὲ μετανοεῖ διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιδειχθεῖσαν συμπάθειαν. Τὰ πλεῖστα δὲ τῶν 'Υ. ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς συμπαθείας τῶν προτιμῶσι τοὺς γέροντας, ὀλιγώτερον δὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά.

Σ' - Συμπάθεια καὶ οἶκτος πρὸς τὰ παιδιά.

1. Εἰς τὰς ἐρωτήσεις 31 - 36 τὰ ἑξετασθέντα Ὑποκείμενα ἀπήντησαν ὡς ἑξῆς· Εἰς τὴν ἐρώτησιν 31 αἰτίαν τῆς συμπαθείας θεωροῦσι τὴν ἀσθένειαν, τὸν θάνατον, τὴν πενίαν, μικρότερον δὲ ποσοστὸν τὴν «ὀρφάνια», τὴν κακὴν μεταχείρισιν καὶ τὴν κακὴν διαγωγὴν. Ἡ δ' ἐκδήλωσις τῆς λύπης γίνεται διὰ λόγων καὶ ἔργων κατὰ ποσοστὸν (40 - 65 %), εἰς μικρότερον δὲ ποσοστὸν διὰ λόγων μόνον καὶ παθητικῶς.

Ὁ χρόνος δὲ τῆς διαρκείας τῆς λύπης εἶναι ἐνταῦθα βραχύτερος ἢ ἐν ταῖς προηγουμέναις περιπτώσεσι, παρέρχεται δὲ ἡ λύπη ὅταν παρέλθῃ τὸ κακόν, πλὴν εἰς πολὺ μικρὸν ποσοστὸν ὁμολογεῖται ὅτι ὁ χρόνος εἶναι μακρός.

2. Οὐδέποτε χαίρουσι διὰ τὸ κακὸν τῶν παιδίων, κατὰ 82 % τὰ ἄρρενα καὶ 88 % τὰ θήλεα τῆς μικρᾶς καὶ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, καὶ κατὰ 57 % τὰ ἄρρενα καὶ 76 % τὰ θήλεα τῆς ἀνωτέρας ἡλικίας· γενικώτερον δὲ τὰ θήλεα δὲν χαίρουσι διὰ τὸ κακὸν τῶν παιδίων, ἐν ᾧ τὰ ἄρρενα κατὰ τι εὐχαιροῦνται, «ὅταν τὸ πάθημα γίνεται μάθημα» ἢ «χάριν παιδιᾶς». Δὲν δεικνύουσι δὲ μετάνοιαν διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν λύπην κατὰ μέγα ποσοστὸν καὶ μάλιστα αἱ μικρότεραι ἡλικίαι. Ἡ δὲ ἐφηβικὴ ἡλικία καὶ ἡ ἀνωτέρα δεικνύει συμπάθειαν πρὸς τὰ παιδία ἀδιακρίτως ἀμφοτέρων τῶν φύλων κατὰ ποσοστὸν 50 %· κατὰ ποσοστὸν 30 % κατὰ μ. ὅ. τὰ ἄρρενα προτιμῶσι τὰ ἄρρενα ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς συμπαθείας τῶν καὶ τὰ θήλεα συμπαθοῦσι τὰ θήλεα, τὸ δὲ ἄλλο ποσοστὸν εἶναι ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις.

Ζ' — Συμπάθεια καὶ οἶκτος πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

1. Προκειμένου περὶ τῆς αἰτίας τῆς συμπαθείας πρὸς τοὺς ἐχθρούς, (ἐρωτήσεις 37—42), παρατηρήσαμεν ποικίλας διαφορὰς. Ἡ μικρὰ ἡλικία ὡς αἰτίαν τῆς συμπαθείας καὶ τοῦ οἴκτου πρὸς τοὺς ἐχθροὺς κατὰ 13—20 % θεωρεῖ τὸν θάνατον καὶ τὰ δυστυχήματα, εἰς μεγαλύτερον ποσοστὸν ἀδιαφορεῖ, διότι δὲν ἔχει ἐχθρούς, καὶ εἰς ἔτι μικρότερον % προβάλλει ἄλλους λόγους, περιέχοντας ἀμφιβολίαν ἢ καὶ ἐντελῶς δὲν ἀπαντᾷ. Τὸ ποσοστὸν τῆς ἀδιαφορίας ἐλαττοῦται εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀνωτέραν, αὐξάνεται δὲ σημαντικῶς διὰ τὰς συμφορὰς καὶ τὰ δυστυχήματα γενικῶς σὺν τῇ ἡλικίᾳ. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις.

2. Πολλὰ τῶν Ὑ. ἐδήλωσαν ὅτι δὲν λυποῦνται τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ ἐκδηλώνουσι τὴν λύπην τῶν παθητικῶς, ὀλίγα ἐμπράκτως δεικνύουσι τὴν λύπην τῶν πρὸς αὐτούς, ἀλλὰ βοηθοῦσι χωρὶς νὰ φαίνωνται, ἵνα μὴ μειωθῇ ὁ ἐγωισμὸς τῶν, καὶ ἄλλα παρόμοια. Ὑπῆρξαν δὲ καὶ ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις ἢ καὶ παντελὴς ἔλλειψις ἀπαντήσεων. Ὁ χρόνος τῆς διαρκείας τῆς πρὸς τοὺς ἐχθρούς συμπαθείας εἶναι βραχύτερος τοῦ παρατηρηθέντος εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις καὶ γίνεται βραχύτερος σὺν τῇ παρόδῳ τῆς ἡλικίας κατὰ τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν (20—34 %) καὶ κατὰ ποσοστὸν 13—30 % παύει εὐθύς ὡς παύση τὸ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς κακόν.

3. Πολλὰ τῶν Ὑ. (ἐρώτ. 40) ἀπήντησαν ὅτι χαίρουσι διὰ τὸ κακὸν τῶν ἐχθρῶν, διότι οὗτοι εἶναι ἐχθροὶ τῆς Πατρίδος ἢ πρὸς τιμωρίαν καὶ ἐκδίκησιν, κυρίως ἐπὶ τῶν κατωτέρων ἡλικιῶν καὶ περισσότερον ἐπὶ τῶν ἁρρένων, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν Ὑ. (35—60 %) ἀπήντησαν ἀρνητικῶς. Ἡ δὲ μετάνοια διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν συμπάθειαν δὲν ὑπάρχει κατὰ μέγα ποσοστὸν, διότι 40—75 % (τὸ πλεῖστον δὲ ἐπὶ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας) ἀπήντησαν ὅτι δὲν μετανοοῦσιν, ἄλλα δὲ μετανοοῦσιν, ἔαν ἐπλανήθησαν εἰς τὴν κρίσιν τῶν καὶ ἐκεῖνο δι' ὃ ἐλυπήθησαν ἦτο ἀσήμενον, ἢ διότι οἱ πρὸς οὓς ἐσημειώθη

ἡ συμπάθειά των ἀπεδείχθησαν ἀνάξιοι αὐτῆς. Ἐν τῇ ἐκδηλώσει δὲ τῆς συμπαθείας προτιμῶσι τοὺς ἄνδρας τὰ ἄρρενα, καὶ δὴ τὰ τῆς μικροτέρας ἡλικίας, ὀλιγώτερον τὰς γυναῖκας τὰ θήλεα, τοὺς προσωπικοὺς δ' ἐχθροὺς μᾶλλον τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ ἔθνους.

Ἐνταῦθα σημειωτέον ὅτι μέγα ὑπῆρξε καὶ τὸ ποσοστὸν τῶν ἀμφιβόλων ἀπαντήσεων καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψις ἀπαντήσεως.

Η' — Συμπάθεια καὶ οἶκτος πρὸς τὰ ζῶα.

1. Εἰς τὰς ἐρωτήσεις 43—48 ἀπήντησαν τὰ ἐξετασθέντα ὕ. ὡς ἐξῆς· Κατὰ μέγα ποσοστὸν αἰτίαν τῆς συμπαθείας λέγουσι τὰς ἀσθενείας, τὸν θάνατον, τὴν σφαγὴν, τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν φύσιν τῶν ζῶων δυστυχήματα, ἐλαττοῦται ὅμως τὸ ποσοστὸν τοῦτο σὺν τῇ ἡλικίᾳ, ὡς φαίνεται ἐν τοῖς ἐξῆς:

Παιδικὴ ἡλικία	ἄρρενα 52,0 %	θήλεα 57,0 %
Ἐφηβικὴ ἡλικία	» 44,0	» 50,6
Ἀνωτέρα ἡλικία	» 38,0	» 44,0

Ἀκολουθεῖ τὸ ποσοστὸν διὰ ξυλοδαρμὸν καὶ κακὴν μεταχείρισιν, ὅπερ αὐξάνεται σὺν τῇ ἡλικίᾳ, καὶ δὴ :

Παιδικὴ ἡλικία	ἄρρενα 29,5 %	θήλεα 26,0 %
Ἐφηβικὴ ἡλικία	» 47,3	» 36,3
Ἀνωτέρα ἡλικία	» 57,0	» 45,3

2. Ἡ ἐκδήλωσις τῆς συμπαθείας ποικίλλει ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦ ἀντιλήψεως αὐτῶν, ἣτις εἶναι μεγαλυτέρα κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, μεγαλυτέρα ἐπὶ τῶν θηλέων τῶν κατωτέρων ἡλικιῶν καὶ μικροτέρα ἐπὶ τῶν θηλέων τῶν ἀνωτέρων ἡλικιῶν. Φθάνει δὲ ἡ ἐκδήλωσις αὕτη πολλάκις μέχρι προσωπικῆς ἐπεμβάσεως καὶ ὑποστηρίξεως αὐτῶν ἀπέναντι τῶν τυραννούντων τὰ ζῶα. Ἡ διάφορα τῆς λύπης ταύτης εἶναι μικρά, τὸ δὲ ποσοστὸν τῶν ὕ., ἅτινα ἀπήντησαν οὕτω, ποικίλλει ἀπὸ 32—44,7 %.

3. Ἡ μικρὰ ἡλικία κατὰ 80 % οὐδέποτε χαίρει διὰ τὸ κακὸν τῶν ζῶων, ἐλαττοῦται δὲ τὸ ποσοστὸν τοῦτο σὺν τῇ ἡλικίᾳ· ὑπῆρξε δὲ καὶ ποσοστὸν 7—17 % παιδιῶν, ἅτινα χαίρουσι διὰ τὸ κακὸν ἀνωφελῶν ζῶων ἢ βλαβερῶν. Ἐπίσης μέγα εἶναι τὸ ποσοστὸν ἐκείνων, ἅτινα ἀπήντησαν ὅτι οὐδέποτε μετανοοῦσι διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν συμπάθειαν. Ὡς πρὸς τὴν προτίμησιν τῶν εἰδῶν τῶν ζῶων, ἅτινα συμπάθοῦσι τὰ ὕ., τὰ πλεῖστα (40—60 %) ἀπήντησαν ὅτι προτιμῶσι τὰ κατοικίδια, 15—21 % ὅλα ἀδιακρίτως, τὰ δὲ ἄλλα προτιμῶσι τὰ πτηνὰ, τὰ μεγάλα ἢ τὰ μικρὰ γενικῶς ζῶα ἢ τὰ ἀδύνατα, ὑπῆρξαν δὲ τέλος καὶ ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις.

Θ' - Συμπάθεια καὶ οἶκτος πρὸς τὰ φυτὰ.

1. Αἱ ἀπαντήσεις τῶν Ὑ. εἰς τὰς ἐρωτήσεις 49-54 ἀναφερομένας εἰς τὴν ἐκδήλωσιν συμπαθείας πρὸς τὰ φυτὰ, εἶχον ὡς ἑξῆς : Τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν τῶν αἰτίων τῆς λύπης εἶναι ἀσθένεια καὶ οἰαδήποτε καταστροφή, ποικίλλει δὲ ἀπὸ 24-45 % ἡ ἀσθένεια ὡς αἷτιον λύπης καὶ κατὰ 44-65 % οἰαδήποτε καταστροφή. Μικρὸν ὅμως ποσοστὸν ἀδιαφορεῖ ἢ δίδει ἀμφιβόλους ἀπαντήσεις ἢ παντελῶς δὲν ἀπαντᾷ.

2. Ἡ βοήθεια ἡ ἐκδηλουμένη εἶναι κυρίως ἐνεργητικὴ». Κάνω τὸ πᾶν διὰ νὰ βοηθήσω, ἐπεμβαίνω καὶ ἐνεργῶς προστατεύω αὐτά»· μικρὸν δὲ εἶναι τὸ ποσοστὸν τῶν ἀδιαφόρων Ὑ. καὶ ἄλλο, σημαντικὸν τοῦτο, τὸ τῶν ἐλλίπων καὶ ἀμφιβόλων ἀπαντήσεων. Ἄλλ' ἡ λύπη δὲν διαρκεῖ πολὺ, καὶ διὸ ἐπὶ τῶν κατωτέρων ἡλικιῶν. Μικρὸν ποσοστὸν Ὑ. ἀπήντησεν ὅτι «ἀργεῖ» καὶ «φεύγει μετὰ τὴν παῦσιν τῶν συμφορῶν ἢ «καὶ πέραν αὐτῶν ἐξακολουθεῖ». Ὅλίγα δὲ Ὑ. ἐδήλωσαν ὅτι δὲν λυποῦνται.

Ἐπικαιρεκακία ὑπάρχει εἰς μικρὸν ποσοστὸν, προκειμένου περὶ ἐπιζημιῶν φυτῶν, ὡς καὶ τι ποσοστὸν ἀμφιβόλων ἀπαντήσεων. Κατὰ 55-85 % δὲν μετανοοῦσι διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς τὰ φυτὰ συμπάθειαν, ἀρκεῖται δὲ εἶναι αἱ ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις ἢ καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψις ἀπαντήσεων. Καταδεικνύεται δὲ ἡ προτίμησις τῶν ἀνθέων ἐξ ὅλων τῶν φυτῶν κατὰ τὰς μικροτέρας ἡλικίας, ἐλαττουμένου τοῦ ποσοστοῦ εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀνωτέραν, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἀρρένων. Εὐθύς μικροτέρα εἶναι ἡ πρὸς τὰ καρποφόρα φυτὰ συμπάθεια, κατωτέρα ἡ συμπάθεια πρὸς ὅλα γενικῶς, καὶ ἔπεται ἡ συμπάθεια πρὸς τὰ καρποφόρα καὶ τὰ ἄνθη ὁμοῦ.

Ι' - Συμπάθεια καὶ οἶκτος πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας.

Εἰς τὰς ἐρωτήσεις 55-59 ἀναφερομένας εἰς τὴν πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας συμπάθειαν καὶ τὸν οἶκτον, τὰ ἔξετασθέντα Ὑ. ἀπήντησαν ὡς ἑξῆς : 1) Συμπονεῖ τις τὸν ἑαυτὸν του διὰ τὰς ἑξῆς αἰτίας : α) ὅταν δὲν κάμνη τὸ καθήκον του· β) ὅταν βλέπῃ ψυχικὰ τραύματα εἰς τὸν ἑαυτὸν του· γ) ὅταν ἀποτυγχάνῃ εἰς σκοποὺς καὶ ὄνειρα καὶ δ) ὅταν ἔχῃ σωματικὰς παθήσεις. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις ἢ καὶ ἐλλείπει τελείως ἀπάντησις.

2. Τρόπος ἐκδηλώσεως τῆς συμπαθείας εἶναι α) ἡ τάσις πρὸς διόρθωσιν κατὰ μέγα ποσοστὸν, 39 % εἰς τὰς κατωτέρας ἡλικίας καὶ 53-65 % εἰς τὰς ἀνωτέρας καὶ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν· ποσοστὸν 4-13 % ἀπήντησαν ὅτι προσπαθοῦσι νὰ ἐπανορθώσωσι τὸ κακόν, ὅπερ ἔκαμον εἰς τὸν ἑαυτὸν των, 4-10 % εἶναι ἀδιάφορα, 3-10 % ὑποφέρουσιν ἀγογγύστως τὴν συμφορὰν των καὶ μικρὸν ποσοστὸν ἐκδηλῶνει παθητικῶς τὴν λύπην του· 20-24 % δὲν ἔδωσαν ἀπαντήσεις ἐπὶ τῶν μικροτέρων ἡλικιῶν καὶ 5-8 %

ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων. Ἡ δὲ λύπη ἢ πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας εἶναι διαρκεστέρα ἢ ἢ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων ἡλικιῶν (23—27 %)· μικρὸν εἶναι καὶ τὸ ποσοστὸν ἐκείνων, ἅτινα ἀπήντησαν ὅτι ἡ λύπη των λήγει εὐθὺς ὡς παύσουν νὰ ὑποφέρουν. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἐνταῦθα αἱ ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις ὑπῆρξαν πολλαί.

᾿Ωσαύτως παρατηρήθη ὅτι μέγα ποσοστὸν (51—73 %) δὲν χαίρει ἐπὶ τῷ παθήματι τοῦ ἑαυτοῦ του, εἰμὴ μόνον ὅταν τὸ πάθημα πρόκειται νὰ γίνῃ μάθημα καὶ δὲν εἶναι τὸ κακὸν ἀνεπανόρθωτον, καὶ δὴ ἐπὶ τῶν μεγαλύτερων ἡλικιῶν (ἄρρ. 32,6 %, θήλεα 28,6 %)· μεγαλύτερον εἶναι τὸ ποσοστὸν ἐπὶ τῶν ἁρρένων τῶν μικρῶν ἡλικιῶν καὶ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, μικρότερον δ' ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων. Πολλαὶ ἐπίσης εἶναι αἱ ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις ἢ καὶ ἡ τελεία ἔλλειψις ἀπαντήσεως.

ΙΑ' — Συμπάθεια καὶ οἶκτος πρὸς τὰς ἄλλας χώρας καὶ τοὺς λαοὺς ἄλλων ἐθνῶν.

Εἰς τὰς ἐρωτήσεις 60—65, ἀναφερομένας εἰς τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν οἶκτον πρὸς ἄλλους λαοὺς, τὰ ἐξετασθέντα ἽΥ. ἀπήντησαν ὡς ἑξῆς : Αἰτίαν τῆς συμπαθείας καὶ τοῦ οἴκτου λέγουσι κατὰ μεγαλύτερον ποσοστὸν τὰς πλημμύρας, τοὺς σεισμούς, τοὺς λοιμοὺς καὶ λιμούς, τὰς ὁμαδικὰς καταστροφάς· καὶ δὴ :

Παιδικὴ ἡλικία	ἄρρενα 45,0 %	θήλεα 59,0 %
Ἐφηβικὴ ἡλικία	» 30,0	» 27,0
Ἀνωτέρα ἡλικία	» 41,3	» 42,6

Εἰς τὴν ἐφηβ. ἡλικίαν 27 % ἄρρενα καὶ 26 % θήλεα αἰτίαν τῆς λύπης των θεωροῦσι τὴν ἀρπαγὴν τῶν παιδιῶν ὑπὸ τῶν κομμουνιστοσυμμοριτῶν, πρᾶγμα ὅπερ δηλοῖ τὴν βαθεῖαν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἔσχεν ἡ κακὴ ἐποχὴ τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς διαμάχης καὶ ἐπὶ τὴν παιδικὴν ψυχὴν· εἰς μικρότερον ποσοστὸν θεωροῦσι τὴν κοινωνικὴν ἀκαταστασίαν, ἀρκεταὶ δὲ εἶναι αἱ ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις ἢ καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψις ἀπαντήσεων.

2. Ἡ δὲ ἐκδήλωσις κατὰ μέγα ποσοστὸν (20—40 %) εἶναι παθητικὴ· 20—40 % γίνεται διὰ λόγων καὶ ἔργων καὶ τὸ ὑπόλοιπον εἶναι ἔλλειψις λύπης, ἀδιαφορία, ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις. Ἡ διάρκεια τῆς λύπης κατὰ τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν εἶναι πολὺ μικρά· 14—32 % ἀπήντησαν ὅτι φεύγει ἀμέσως ἢ ταχέως, 8—30 % ὅτι ἀργεῖ ἢ δὲν φεύγει ποτέ, πολλαὶ δὲ ἦσαν καὶ ἐνταῦθα αἱ ἀμφίβολοι ἀπαντήσεις καὶ ἡ ἔλλειψις ἀπαντήσεων, ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν μικρῶν ἡλικιῶν.

3. Ἐπιχειρεκακία ἐπὶ τῶν ξένων λαῶν παρατηρήθη μόνον προκειμένου περὶ ἔχθρῶν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ 44—72 % ἀπήντησαν ἀρνητικῶς. Ἐπίσης καὶ μετάνοια διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν συμπάθειαν ἐξεδηλώθη ὅταν οἱ εὐεργε-

τηθέντες γίνονται ἐχθροὶ τῆς πατρίδος καὶ ἀνάξιοι οἴκτου, ὅπερ δηλοῖ τὴν ἰσχὺν τοῦ συναισθήματος τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν.

4. Ὡς πρὸς τὴν προτίμησιν τῶν ξένων αἱ μικραὶ ἡλικίαι συμπαθοῦσι τοὺς λευκοὺς (51 % ἄρρενα καὶ 56 % θήλεα), ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία ὀλιγώτερον (ἄρρενα 36 %, θήλεα 60 %) καὶ αἱ ἀνώτεραι ἡλικίαι ἀκόμη ὀλιγώτερον (ἄρρενα 27 %, θήλεα 20.6 %). Τοὺς μαύρους καὶ ἀπολιτίστους 5,5 % τὰ ἄρρενα καὶ 11,2 % τὰ θήλεα τῆς μικρᾶς ἡλικίας, τῆς ἐφηβικῆς τὰ ἄρρενα κατὰ 38,6 % καὶ 15 % τὰ θήλεα, καὶ τῆς ἀνωτέρας ἡλικίας 30,6 % τὰ ἄρρενα καὶ 26 % τὰ θήλεα. Μέγα ποσοστὸν ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων ἡλικιῶν (31 – 35 %) δὲν κάμνουσι διάκρισιν. Τὸ δὲ ἄλλο ποσοστὸν ἀμφιβόλως ἢ οὐδαμῶς ἀπαντᾷ.

Ἡ προτίμησις τῶν λευκῶν καὶ ἡ ἀποστροφή πρὸς τοὺς μαύρους ὑπὸ τῶν Ὑ. τῶν μικρῶν ἡλικιῶν ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναπτυχθῆ τὸ συναισθημα τῆς φιλαλληλίας ἀπολύτως πρὸς τὸν συνάνθρωπον. ἴσως δὲ εἶναι ἡ ἐπίδρασις φόβου πρὸς τοὺς μαύρους ἐκ μυθικῶν διηγήσεων εἰς τὰ παῖδια πρὸς ἐκφοβισμόν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας τῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ